

تعمیق معنویت در بیانیه گام دوم انقلاب

مهدی محمدزاده بنی طرفی^۱، سیدامیر سخاوتیان^۲، محمدحسین زارعی رضائی^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۸/۱۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۴/۲۷

چکیده: انقلاب اسلامی در مسیر حرکت خود، به گام دوم رسیده است. این گام دارای سه سطح انسان سازی، جامعه پردازی و تمدن سازی است که هریک نیز در سه جهت نظریه پردازی، نمونه سازی و راهبردی، چشم انداز آینده انقلاب اسلامی را تداعی می‌سازند. امام خامنه‌ای (حفظه الله) در بیانیه گام دوم خود به بیان کلیات این گام و در سخنرانی‌های مختلف به بیان ابعاد مختلف آن پرداخته اند. از این رو ضرورت دارد که این لایه‌های و ابعاد مختلف آن با هدف شناسایی دقیق مسیر، تبیین و توصیف گردد. پژوهش حاضر تلاشی است که بر اساس بیانات معظم له در زمینه تعمیق معنویت در گام دوم انقلاب به رشته تحریر آمده است. پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که فرایند تعمیق معنویت بر اساس بیانیه گام چگونه قابل صورتبندی است؟ در نتیجه برای نیل به پاسخ، به جمع آوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و بررسی آنان به صورت توصیفی-تحلیلی می‌پردازد. چشم انداز آن نیز بیان ابعاد و لایه‌های دیگر بیانیه گام دوم انقلاب با هدف راهبردی‌نگاری در این زمینه برای استفاده نیروهای انقلاب در جهت برپایی تمدن نوین اسلامی و زمینه‌سازی برای عصر ظهور است.

واژگان اصلی: معنویت، گام دوم انقلاب، امام خامنه‌ای، خودسازی، جامعه پردازی، تمدن سازی.

۱. استادیار گروه معارف پردیس شهید رجائی دانشگاه فرهنگیان قزوین ، قزوین ، ایران (نویسنده مسئول)

m.mohamadzadeh@cfu.ac.ir

sekhavatian@bou.ac.ir

۲. همکار آموزشی دانشگاه باقرالعلوم (علیه السلام)، قم، ایران

zareii435gmail.com

۳. استادیار گروه الهیات و معارف پردیس آیت الله طالقانی دانشگاه فرهنگیان قم، قم، ایران

۱. درآمد

انقلاب اسلامی در مسیر تبدیل شدن به تمدن اسلامی، گام نخست خود را با خیزش‌های بلندی طی نموده است. در آغازین سال‌های پیروزی خود، با جنگ تحمیلی رو به رو شد و در این دوران، نیروهای جوان انقلابی، معیارهای کلاسیک جنگ را تغییر داده و سبکی نو در هدایت میدان پدید آوردند. در این دوران که به گام اول انقلاب اسلامی شهرت دارد، ایران اسلامی در پزشکی، نانو، هسته‌ای، راهسازی و بسیاری از صنایع راهبردی، توانست به موفقیت‌های چشم‌گیر یابد و فرهنگی برخاسته از فرهنگ جهاد و شهادت در بین جوانان ایران اسلامی رایج گشت. جوانان ایران اسلامی موفق شدند، سیر و سلوک چند ده ساله را یک شبه بیمایند. آنها از دره‌های تحریم و تهدید با توکل بر آموزه توحید، به مقصدی رسیدند که به سادگی در برابر استکبار ایستاده و از هویت انسانی خود در درجه اول و از منافع ملی در درجه دوم، هرگز کوتاه نمی‌آیند. عدل الهی اقتضاء دارد، کسی که به نعمتی پشت نماید، دچار خسران و شقاوت گردد. (طباطبائی، ۱۳۹۵: ۱۱۰) گام اول انقلاب اسلامی، نعمتی الهی است که برای نسل‌های بعدی به میراث مانده است و شکرانه آن برداشتن محکمتر گام بعدی است. از این رو ضرورت دارد که این لایه از لایه‌های گام دوم انقلاب اسلامی به عنوان اولین مرحله از مراحل تبیین مبانی راهبردی گام دوم انقلاب تبیین گردد. پژوهش حاضر، تلاش دارد با بررسی بیانات امام خامنه‌ای (حفظه الله)، مبانی اندیشه‌ای ایشان در گام دوم انقلاب و در لایه تعمیق معنویت را تبیین نماید. نوآوری این نوشتار نیز نگاه راهبردی به این مبانی و ارائه ماتریس ارتباطی آن است. به عبارتی؛ در این پژوهش به ابعاد مختلف بیانیه گام دوم همانند خودسازی، جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی به همراه مؤلفه‌های هر یک از آنان می‌پردازد و از دیگر ابعاد آن، مسئله تعمیق معنویت در سطح مدیریت سیاسی کلان جامعه است. زیرا تمدن‌سازی اسلامی، نیازمند مدیریت سیاسی و تمدنی خاص با رویکرد مبانی سیاسی اسلام است. در زمینه بیانیه گام دوم انقلاب، در سال گذشته کتاب، مقاله، سایت و غیره توسط نیروهای انقلاب با هدف تبیین و توصیف ابعاد آن، فعالیت‌های بسیاری

صورت گرفته است. اما کار مفهومی در زمینه بیانیه گام دوم انقلاب به هدف تبیین مبانی آن، کمتر اثری دیده می‌شود. از این رو، این نوشتار با توجه به نظام مفهومی ارائه شده در خود، به نوعی، نوآورانه می‌باشد.

۱.۱ مفهوم‌شناسی

۱/۱. تعمیق معنویت

معنویت مصدر جعلی از معنوی است. معنوی نیز به منسوب به عالم معنا، باطن و حقیقت در مقابل ظاهر و مادی است. (معین، ج ۲، ۱۳۸۶: ۱۷۷۶) معنویت به معنای برجسته نمودن ارزش‌های معنوی از قبیل اخلاص، ایثار، توکل و غیره در جامعه است و هر چه شعور معنوی در جامعه گسترده‌تر گردد، برکات الهی نیز در آن جامعه گسترده‌تر خواهد شد. (ولی ابرقویی، ۱۳۹۸: ۷۰) تعمیق معنویت، در حقیقت در بر دارنده عمق بخشیدن توجه به عالم معنا می‌باشد. انسان موجودی دو ساحتی است. یعنی هم بُعد مادی دارد و هم بُعد معنوی. علی رغم اینکه بُعد مادی او از بُعد معنوی در دنیا جداست، اما به نوعی اتحاد نیز در بین آنان صادق است. (طباطبائی، ۱۳۹۴: ۳۰) هدف از خلقت انسان نیز رسیدن به حیات جاودانه است (خسروپناه و جمعی از پژوهشگران، ۱۳۹۵: ۱۲۰) مراد از تعمیق معنویت آن است که در سه لایه بینش، گرایش و کنش، آموزه‌های معنوی به صورت بنیادی نفوذ یابد. تعمیق معنویت، جز با جهاد امکان ندارد و جهاد نیز عامل معنابخش زندگی است. (خامنه‌ای، ۱۳۹۲: ۳۸) از این رو؛ یکی از مؤلفه‌های بنیادی در تعمیق معنویت و معنا بخشیدن به زندگی، در جهاد است.

بشر امروز که در اسارت ماشین و ابزارهای دیجیتالی است، نوعی سردرگمی در برابر خود می‌یابد و برای رهایی از آن و رسیدن به آرامش، به انواع گوناگون معنویت‌ها روی می‌آورد که غالب آنها در زمره معنویت‌های دروغین می‌باشند. از آن جمله می‌توان به عرفانهای نوظهور و حتی شیطان پرستی اشاره نمود که حکایت از تشنگی معنوی آنان دارد. در چنین فضایی، نظام اسلامی در گام دوم خود با تعمیق معنویت، می‌تواند منجی بشر از این اسارت و آن رهایی کاذب باشد.

۱/۱. بیانیه گام دوم انقلاب

گام دوم انقلاب بیانیه‌ای است که از سوی رهبر جمهوری اسلامی ایران، سید علی خامنه‌ای به مناسبت چهلمین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی در تاریخ ۲۲ بهمن صادر گردیده‌است و در آن

برای استمرار راه انقلاب اسلامی به تبیین دستاوردهای چهل سال گذشته می‌پردازد. او در این بیانیه با هدف «جهاد بزرگ برای ساختن ایران اسلامی بزرگ» توصیه‌هایی ارائه می‌دهد. در این بیانیه سید علی خامنه‌ای، ملت ایران، به ویژه جوانان را مورد خطاب قرار می‌دهد و به توضیح و روشن کردن مسئله برداشتن «گام دوم» به سوی آرمان‌های انقلاب اسلامی در ۷ فصل می‌پردازد. بیانیه گام دوم، در حقیقت اصول و قواعد کلی دکترین نظام اسلامی در عرصه مدیریت سیاسی کلان است که دارای اهداف هفتگانه به عنوان توصیه‌ها می‌باشد.

۲. اضلاع معنویت در گام دوم انقلاب

بیانیه گام دوم انقلاب در سه لایه خودسازی، جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۱) و سه جهت نظریه‌پردازی، نمونه‌سازی، راهبردنگاری، یک جدول سه‌خانه‌ای را پدید می‌آورد که در هر خانه خود یک مؤلفه مفهومی در این گام را بیان می‌کند.

راهبردنگاری	نمونه‌سازی	نظریه‌پردازی	خودسازی
راهبرد انسان منتظر	الگوی انسان معنوی	نظریه انسان کامل	خودسازی
راهبرد آمادگی برای ظهور	الگوی جامعه فاضله	نظریه نظام انقلابی	جامعه‌پردازی
راهبرد حاکمیت دین و اخلاق	الگوی امت واحده	نظریه تمدن نوین اسلامی	تمدن‌سازی

هر یک از خانه‌های بیان شده در این جدول استعداد آن را دارد که به صورت مفصل مورد بررسی و تبیین قرار گیرند و با توجه به مبانی عمیق هر یک از آنان، می‌تواند یک کتاب مستقل را تشکیل دهند. در این نوشتار تلاش شده است که به صورت بسیار کوتاه و خلاصه به بیانات امام خامنه‌ای در این زمینه پرداخته شده و بررسی تفصیلی هر یک را به آینده بسپارد.

۳. خودسازی و لایه‌های آن در گام دوم انقلاب

اولین لایه در تحقق گام دوم انقلاب، خودسازی است. به عبارتی؛ خودسازی به مثابه رکن اول تعمیق معنویت خصوصاً در سطح کلان مدیریت جامعه است. تمدن نوین اسلامی با نیروی انسانی خود در سطوح مختلف جامعه می‌تواند تحقق یابد. جامعه اسلامی تمدن‌ساز، هنگامی توان تحقق دارد که مدیران سیاسی آن نیز انسانهای مؤمن و فرهیخته خودساخته باشند. امام خامنه‌ای در سایر

سخنرانی‌های ایشان، سطوح انسان‌سازی اینگونه بیان می‌نمایند:

۳/۱. نظریه انسان کامل

نظریه انسان کامل؛ برخاسته از زندگی اهل بیت علیهم السلام است و در اندیشه امام خامنه‌ای جایگاه مبنایی دارد؛ به گونه‌ای که ایشان همه ائمه را در طی ۲۵۰ سال، زندگی یک انسان به حساب آورده که از هم جدا نیستند. (خامنه‌ای، بهمن ۱۳۹۶: ۲۲) از این رو؛ انقلاب اسلامی، که غایتش، سعادت حقیقی انسان است، در جهت تربیت انسان تراز حرکت می‌نماید. از سوی دیگر، برای یک انقلاب، انسان‌سازی از همه چیز مهمتر است. اگر انقلاب، انسان‌سازی نکند، هیچ کاری نکرده است. زیرا دنیا بدون انسان صالح، یک پدیده بی‌جان و کور و تاریک است. آن چیزی که به عالم خاکی جان می‌بخشد، ارزش می‌دهد، نور می‌دهد و معنا و مضمون به وجود می‌آورد، انسان است. «آئی جاعل فی الارض خلیفه» (بقره: ۳۰) (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار فرماندهان و جمعی از پاسداران کمیته‌های انقلاب اسلامی: ۱۳۶۹/۱۰/۱۰)

مسئولیت‌پذیری نخستین گام در تربیت انسان و پیشرفت در این عرصه معنوی است. اگر انسان تربیت گردد، هر نوع افقی اعم از مادی یا معنوی در برابر او گشوده می‌گردد. لذا مهمترین نوع پیشرفت، پیشرفت در عرصه معنویت است. از این‌رو این الگو باید به گونه‌ای تنظیم گردد که نتیجه‌ی آن پیشرفت جامعه‌ی ایران اسلامی به سمت معنویت بیشتر باشد. لکن باید روشن شود که معنویت نه با علم، نه با سیاست، نه با آزادی، نه با عرصه‌های دیگر، هیچ منافاتی ندارد. بلکه با سیاستمدارانی که دارای معنویت عمیق بوده و بر مقدرات جامعه مسلط هستند، می‌توان، قله‌های علم را تصاحب و فتح نمود. در این صورت است که جامعه انسانی به صورت حقیقی تحقق خواهد یافت و دنیایی خواهد شد که شایسته‌ی زندگی انسان است. به تعبیر معظم له، تحقق نمونه‌ی کامل این دنیا در دوران ظهور حضرت بقیه‌الله (عج) بوده و انقلاب اسلامی در حال حرکت در زمینه‌های مقدماتی عالم انسانی است. (بیانات در نخستین نشست اندیشه‌های راهبردی: ۱۳۸۹/۹/۱۰)

در گام اول انقلاب، انسانهایی تربیت شدند که در هشت سال دفاع مقدس جان فشانی نمودند و در سال‌های پس از آن نیز کمتر از جان فدای اسلام و انقلاب اسلامی نکردند. در گام اول، مدیران جهادی در عرصه نظامی، سبب شکوفایی ایران اسلامی شدند. اما در گام دوم، باید مدیران متعهد دارای معنویت عمیق تربیت شوند که عرصه‌های سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی را به سوی اسلامی شدن سوق دهند.

۳/۲. الگوی انسان معنوی

بشر در هر برهه‌ای از زمان و در هر شأنی از شؤون اجتماعی که باشد، به ارتباط با خداوند و دعا و توجه و تضرع نیاز دارد. این نیاز، یک نیاز اساسی است. بدون ارتباط با خدا، انسان در درون خود تهی است. هر فرصتی را برای استحکام رابطه بین «عبد» و «رب» باید مغتنم شمرده گردد. به عبارتی؛ ایمان، نقطه آغازین حرکت و پرش او به سوی غایت حقیقی است. (خامنه‌ای، اسفند ۱۳۹۶: ۱۲) در نظام اسلامی، آن تحوّل که به وجود می‌آید، صرفاً تحوّل سیاسی نیست. بلکه فرق اساسی نظام الهی با نظام‌های دیگر، در همین نکته یعنی معنویت است. لذا مدیران سیاسی آن نه فقط در اندیشه سیاست بازی که به فکر تدبیر امور به سوی سعادت هستند. در نقطه مقابل، یعنی تمدنی طاغوتی، با هدف کنترل افکار عمومی، دسترسی به اطلاعات در سطح بنیادی قرار می‌گیرد و سیاست جامعه به سیاست بازی و کسب قدرت به هر قیمت تنزل می‌یابد. لذا برای سعادت، هم باید دنیا را با سیاست الهی و معنوی آباد ساخته و به آن کیفیت معنوی ببخشد. اما در اینجا منحصر و محصور در این آبادسازی دنیا و سامان دهی زندگی مادی نگردد و این تحوّل را پیدا نماید که به آرمانهای معنوی و آرزوهای بزرگ الهی دل‌باخته گردد. (بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم : ۱۳۷۷/۷/۲۹)

الگوی انسان معنوی، در گام دوم انقلاب، می‌تواند به عنوان انسان تراز در علوم انسانی مورد بررسی واقع گردد. در علوم انسانی غربی، آنچه انسان تراز است و با آن سلامت یا بیماری فرد مشخص می‌گردد، یک انسان مادی محصور در نیازهای مادی است. اما با ارائه انسان تراز بر اساس انسان معنوی، نوعی تمدن پدید خواهد آمد که سلامت یا بیماری انسان معیاری دیگر خواهد یافت. از این رو این معیار، یکی از مهمترین معیارها در گام دوم انقلاب محسوب می‌گردد. انسان تراز، در نگاه اندیشه سیاسی اسلام، ترکیبی از رابطه امام و امت را به نمایش می‌گذارد.

۳/۳. راهبرد انسان منتظر

نتیجه شناخت انسان کامل (یعنی امام معصوم) رهایی از گمراهی است و چنین فیضی تنها در پرتو ارجاع خویش به دامان پاک آنان است. (جوادی آملی، ۱۳۹۲: ۳۸۱) ارجاع خویش به حرمت انسان کامل، در مفهوم انتظار تحقق می‌یابد. شیعیان در دعای ندبه، وقتی شروع به بیان و شمارش صفات آن امام زمان (عج) می‌نمایند، بعد از نسبت او به پدران بزرگوار و خاندان مطهرش، اولین جمله او، این است: «این المعدّ لقطع دابر الظّلمه، این المنتظر لاقامه الأمت و العوج، این المرتجی لأزالة الجور و العدوان (ابن طاووس، ۱: ۵۰۸)»؛ یکی از برجسته‌ترین صفات آن حضرت (عج) این است که

«الذی یملاً الارض عدلاً و قسطاً کما ملئت جوراً و ظلماً» (سلیمان، ۲: ۳۳) انتظار این است که او همه عالم - نه یک نقطه - را سرشار از عدالت نموده و قسط را در همه جهان گیتی گسترده می - نماید. بنابراین انتظار منتظران مهدی موعود، در درجه اول، انتظار استقرار عدالت است. (بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم به مناسبت عید نیمه شعبان : ۱۳۸۱/۷/۳۰) تمدن اسلامی بدون توجه به مسئله انتظار، یک تمدن بی روح مادی در لباس اسلام است. یعنی یک نظام سیاسی - اجتماعی مبتنی بر معنویت پدید آمده که انسان را به اوج سعادت می رساند.

انتظار ظهور مهدی موعود در اعتقادات شیعیان، نه یک آرزو و مسأله‌ی ذهنی محض، که یک واقعیت راهبردی بوده و آینده پژوهی خاص خود در عرصه سناریو نویسی را طلب می نماید. امام خامنه‌ای در بیانی می فرماید که معنای انتظار فرج، نشستن و دل خوش کردن به مفهوم انتظار و یا زمان ظهور نیست، بلکه انسان منتظر مانند یک سرباز مجاهد در راه استقرار عدالت و نزدیک شدن به هدف والای ظهور حرکت و تلاش می کند و با ایجاد و حفظ، آمادگی های همه جانبه‌ی فردی و اجتماعی، زمینه را برای ظهور امام عصر فراهم می سازد. (دیدار اقشار مختلف مردم با رهبر انقلاب در روز نیمه شعبان : ۱۳۸۷/۰۵/۲۷)

ساختن جامعه یا تمدنی که بتواند بستر ساز حکومت عدل گردد، انسان‌هایی را می طلبد که نیاز را احساس کنند و آدم‌های غافل و سرگرم نیازهای حقیر اصلاً این نیازها را احساس ننموده و سرگرم بازی‌های دنیوی می شوند. این مسیر انسانی با همت و با اراده می خواهد. پس عزم و اراده‌ی کار کردن و گذشت از راحتی و آسایش هم یک شرط اساسی است. (بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان بسیجی : ۱۳۸۴/۳/۵) اما از منظر اندیشه سیاسی اسلام، این انسانهای با اراده، هم در سطح امامت و هم در سطح امت مبتنی بر فرهنگ پویای انتظار باید پدید آید.

تمدن نوین اسلامی در مسیر تحقق عینی خود، نیازمند آن است که بتواند راهبرد انسان منتظر را در جامعه تعمیق نماید. انسان منتظر، انسانی است که همه نیازهای مادی و معنوی خود را به درستی می شناسد و برای هر یک نیز برنامه خاص دارد. این برنامه حتی در تأمین نیازهای مادی او، تابع اصول معنوی است. در نتیجه حاضر است که برای رسیدن به اهداف بلند خود، جان فشای نموده و از هر نوع کسالت و تنبلی دوری نماید.

۴. جامعه پردازی در گام دوم انقلاب

معنویت؛ در اندیشه سیاسی اسلام، منحصر در آحاد افراد جامعه نیست. بلکه فراتر از آن،

هنگامی که آحاد جامعه دارای معنویت عمیق گردند، جامعه نیز دارای معنویت شده و پیوندهای اجتماعی آن نیز مستحکم می‌گردد. گام دوم انقلاب، نمی‌تواند فقط به انسان سازی پرداخته و از جامعه پردازی غافل گردد. بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، جمع بین جوشش انقلابی و نظم اجتماعی است. (میرباقری، ۱۳۹۸: ۹۳) جوشش انقلابی در قیام اسلامی ایران، بر معنویت دنیا تأثیر فراوان داشته است و دنیا را به سمت دینی شدن پیش برده (راجی و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۵۰) و جامعه‌های جهانی مبتنی بر معنویت عمیق را پدید می‌آورد. سطوح جامعه پردازی مستنبط از بیانات امام خامنه‌ای عبارتند از:

۴/۱. نظریه نظام انقلابی

انقلاب اسلامی، بر خلاف سایر انقلاب‌های جهان، برخاسته از عمق معنوی جامعه اسلامی ایران است. لذا استمرار و بقاء این نظام انقلابی در همه عرصه‌های تمدنی اعم از سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و نظامی، مبتنی بر معنویت می‌باشد. نظام انقلابی؛ با هدف‌های انقلاب، با حرکت انقلابی، با جهت‌گیری انقلاب؛ حقیقتی است که در گام دوم انقلاب، همانند گام اول آن باید با قدرت تحقق یابد. لذا جوانان انقلابی باید خودشان را از لحاظ علمی، اعتقادی و از لحاظ انگیزه‌های انقلابی، آماده سازند. تفکرات انقلابی، انگیزه‌های انقلابی، بصیرت انقلابی، اقدام انقلابی، جزو سرفصل‌هایی است که جوانهای ما باید به یاد داشته باشند. (بیانات در دیدار مردم آذربایجان شرقی: ۱۳۹۶/۱۱/۲۹) نظام انقلابی، در سطح جامعه پردازی گام دوم انقلاب، یکی از سطوح چالش زا برای تمدن مادی غرب است. زیرا تمدن مادی غرب که با بحران هویت رو به رو گشته است، پاسخی برای برون رفت از آن جز معنویت ندارد و از آنجایی که معنویت با این تمدن مادی، هم سنخ نیست، ضمیمه آن به تمدن غرب، کمی نا مانوس است. اما انقلاب اسلامی با ارائه نظریه نظام انقلابی، انقلاب را، تحول معنوی در سطح پیش، گرایش و کشش جامعه در سطوح مختلف یافته است و توانایی ارائه پاسخ به بحران تمدن غرب را دارد. لذا برای مدعیان تمدن در مغرب زمین که خواهان ادامه سیطره خود هستند، نوعی چالش محسوب شده و برای مردمان جهان، یک منجی است.

۴/۲. الگوی جامعه فاضله

جامعه فاضله نیز نمی‌تواند بدون تعمیق معنویت پدید آید. زیرا هر جامعه‌ای که ساخته و پرداخته شود و در آن معنویت به عنوان یک نقطه کانونی مورد توجه واقع نشود، دچار بحرانهای اجتماعی فراوان خواهد شد. بر اساس داده‌های سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD)، نرخ

طلاق در دهه‌های گذشته ۲۵۱۸ درصد افزایش یافته است. (راجی، ۱۳۹۸: ۲۱۰) این نوع از آمارها، نشان از فروپاشی جامعه در نظام جهانی دارد و جامعه انقلابی در برابر این فروپاشی خواهان تحول و انقلاب است.

جامعه انقلابی، تعیین یافته جامعه فاضله است که هر دم در حال تحول به سوی کمال است. این تحول گاهی در سطح جهاد اصغر، گاهی در سطح جهاد کبیر و گاهی نیز در سطح جهاد اکبر است. غرض از مبعث این است بشر هدایت شود و دمامد در هجرت از هوای نفس به تعالی نفس بپردازد. لذا خدای متعال از ارسال رسل به بعثت و برانگیختن تعبیر نموده و بارها می‌فرماید: لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا؛ (آل عمران، ۱۶۴) هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا؛ (جمعه: ۲) وَ لَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا؛ (نحل: ۳۶) جهت این برانگیختگی چیست؟ سمت و سوی این برانگیختگی چیست؟ سمت و سو عبارت است از همان که در خود قرآن باز مکرر ذکر شده است: وَ لَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنْ اِعْبُدُوا اللَّهَ وَ اجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ. (نحل: ۳۶) اولاً عبودیت خدا، یعنی چهارچوب حیات را در خدمت اوامر الهی و نواهی الهی قرار دادن؛ و همچنین اجتناب از طاغوت. در اینجا است که صف جهاد در برابر طاغوت پدید می‌آید و این جنگ، مذموم نیست، ممدوح است، جهاد فی سبیل الله است؛ الَّذِينَ ءَامَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ؛ (نساء: ۷۶) به نکات تعبیرات قرآنی برای ما دریچه‌هایی را باز می‌کند. (بیانات در دیدار مسئولان نظام و سفرای کشورهای اسلامی، ۱۳۹۸/۱/۱۴)

جامعه فاضله؛ خط و مرز خود را با طاغوت شناخته و در برابر صف طاغوت هم از حریم و حرم خود دفاع می‌نماید و هم جامعه بشری را از دام طاغوتیان می‌رهاند. در چنین جامعه‌ای هر جا که انسانی با شرافت انسانی وجود دارد، حرم الهی است و برای دفاع از حرم انسانی، به آنجا خواهد رفت. از سوی دیگر؛ بنیان جامعه فاضله، بر فرهنگ است. فرهنگ از نگاه اسلام، فارق حیات انسان و حیوان بوده و تجلیگاه توانایی انسان در حیات فردی و اجتماعی است و بدون آن رکود و انحطاط در جامعه پدید خواهد آمد. (جوادی آملی، پاییز، ۱۳۹۱: ۳۵۲) به عبارتی؛ همه ابعاد تمدنی اعم از سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و حتی نظامی نیز ریشه در فرهنگ دارد. لذا مؤلفه قدرت انقلاب اسلامی در فرهنگی به نام شهادت قرار گرفته است.

۴/۳. راهبرد آمادگی برای ظهور

جامعه فاضله، برای آنکه تحقق یابد، تابع راهبردهایی است. این راهبردها ریشه در ابعاد معنوی داشته و از تعمیق معنویت بر می‌خیزد. هنگامی که راهبردهای تحقق این جامعه در کنار هم قرار

گیرند، نقطه مرکزی پرگار بر آمادگی برای ظهور و انتظار قرار می‌گیرد. این نقطه کانونی، می‌تواند افسردگی را از این جامعه فاصله دفع نموده و سایه رهبری فقیه حکیم، مسیر آینده خود را پیموده و خود را برای ظهور یا گام‌های بعدی تا ظهور آماده سازد. انسان وقتی حقیقتاً منتظر محسوب می‌گردد که زمینه ظهور آخرین منجی بشریت (عج) را فراهم سازد و آن نیز آن عبارت از عمل کردن به احکام اسلامی و حاکمیت قرآن و اسلام است. یعنی اولین قدم برای حاکمیت اسلام و برای نزدیک شدن ملت‌های مسلمان به عهد ظهور مهدی موعود (عج)، عمل نمودن به دستورات الهی این دین مبین است که به‌وسیله‌ی ملت ایران برداشته شده است؛ و آن، ایجاد حاکمیت قرآن است. (بیانات در دیدار مردم قم: ۱۳۷۰/۱۱/۳۰) در نتیجه معنویت در سطح جامعه گسترش می‌یابد و هرم جامعه معنوی می‌گردد. گام دوم انقلاب نیز بر همین مبنا و با هدف بسترسازی برای ظهور، به دنبال اجرای احکام الهی در سطحی وسیع‌تر از یک سرزمین یا فلات بوده و افق جهانی را می‌بیند. انتظاری که از آن سخن گفته می‌شود، فقط نشستن و اشک ریختن نیست. (بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم به مناسبت عید نیمه‌شعبان: ۱۳۸۱/۷/۳۰) بلکه خودسازی و جامعه‌پردازی با هدف هدایت جامعه به سوی جامعه مهدوی است. به همین علت مدیران آن در سطح کلان و سیاسی نیز باید دارای ابعاد معنوی عمیق باشند.

راهبرد آمادگی برای ظهور، در حقیقت یک نوع معنویت سیاسی است. یعنی شخص به جای نشستن در خانقاه و گوشه منزل و صرفاً دعا نمودن برای فرج، در جامعه حضور یافته و به صورت عملی به دعای فرج می‌پردازد. جامعه‌پردازی و پردازش معنوی جامعه، عمق بخشیدن به ادراکات معنوی و پالایش آن از انحرافات پیرامونی، در حقیقت یک دعای عملی برای تحقق جامعه آرمانی مهدوی است که در گام دوم، از آماج‌های بسیار مهم محسوب می‌گردد. غفلت از این راهبرد، می‌تواند سبب انحراف از مسیر حقیقی گام دوم انقلاب گردد، چنانچه اهتمام به همین راهبرد در گام اول سبب شکوفایی انقلاب اسلامی شده است.

۵. تمدن‌سازی در گام دوم انقلاب

سومین لایه مهم در تعمیق معنویت، تمدن‌سازی است. تمدن معنوی، در بردارنده جامعه معنوی و جامعه معنوی نیز تربیت‌کننده امت معنوی خواهد شد. در تمدن اسلامی، بستر به گونه‌ای طراحی می‌گردد که یک انسان به کرامت و شرافت انسانی از نطفه تا لحظه ملاقات با ملک الموت تربیت می‌گردد. در این مرحله، معنویت نه یک آموزه سطحی که بنیان ساختار زندگی هر انسان است.

لذا گام دوم انقلاب نیز این لایه از زندگی بشر را مورد توجه قرار می‌دهد. سطوح مستبیط از بیانات امام خامنه‌ای در لایه تمدن سازی عبارتند از:

۵/۱. نظریه تمدن نوین اسلامی

تمدن از منظر امام خامنه‌ای عبارت است از زندگی توأم با نظم علمی، با تجربیات خوب زندگی و استفاده از پیشرفت‌های زندگی در همه عرصه‌های مختلف به همراه پیشرفت در زندگی مادی و معنوی به همراه رفاه مشروع برای انسان‌ها. (خسروپناه و جمعی از نویسندگان، ج ۲، ۱۳۹۶: ۱۳۰۷) تمدن نوین اسلامی یکی از آرمانهای انقلاب اسلامی است که در گام اول، حرکت‌های خوبی در جهت آن انجام شد و ادامه این مسیر به گام دوم سپرده شده است. از میان همه‌ی ملتهای زیر ستم، کمتر ملتی به انقلاب همّت می‌گمارد؛ و در میان ملتهایی که به‌پاخاسته و انقلاب کرده‌اند، کمتر دیده شده که توانسته باشند کار را به نهایت رسانده و به‌جز تغییر حکومتها، آرمانهای انقلابی را حفظ کرده باشند. اما انقلاب پُرشکوه ملت ایران که بزرگ‌ترین و مردمی‌ترین انقلاب عصر جدید است، تنها انقلابی است که یک چله‌ی پُرافتخار را بدون خیانت به آرمانهایش پشت سر نهاده و در برابر همه‌ی وسوسه‌هایی که غیر قابل مقاومت به نظر میرسیدند، از کرامت خود و اصالت شعارهایش صیانت کرده و اینک وارد دومین مرحله‌ی خودسازی و جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی شده است. (امام خامنه‌ای، بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی) گام دوم انقلاب در صورت تحقق خود می‌تواند احیاءگر تمدن اسلامی باشد و ملت ایران به فضل پروردگار، خواهد توانست تمدن اسلامی را بار دیگر در عالم سربلند کند و کاخ با عظمت تمدن اسلامی را برافراشته نماید. (بیانات در دیدار جمعی از ایثارگران و خانواده‌های شهدا: ۱۳۷۶/۵/۲۹) بنیان تمدن نوین اسلامی به عنوان یک تمدن ناب، بر یک عنصر محوری یعنی حق‌مداری است. (جوادی آملی، ۱۳۹۳: ۳۸) از این‌رو، اوج عمیق یافتن معنویت در گام سوم را باید در تجلی تمدن ناب اسلامی جستجو نمود که محور اساسی آن در حق‌مداری است. لذا تعمیق معنویت نه در عزلت نشینی که در قیام برای احیاء حق و حق‌مداری است.

۵/۲. الگوی امت واحده

بر پایی تمدن، جز با وحدت کلمه و اتحاد امت برپا نخواهد شد. با نگاهی به جهان اسلامی، دیده می‌شود که امروز امت اسلامی در سطوح مختلف سیاسی-اجتماعی متفرق است. آنچه امروز آحاد مسلمانان را از یکدیگر جدا کرده است، سیاستها و انگیزه‌های سیاسی است. عبور از این تفرقه، این برعهده‌ی نخبگان سیاسی و قدرتمندان و دارندگان مناصب حکومتی در کشورهای اسلامی است

و در صورت تحقق وحدت و ایجاد امت واحده، به معنای حقیقی کلمه یک قدرتی به وجود خواهد آمد که از همه‌ی قدرتهای متجاوز و مستکبر، برتر و فراتر خواهد بود که در آن صورت جهان اسلام، قدرتی متشکل خواهد شد که خواهد توانست از حقوق و حوائج مسلمان دفاع نماید. (بیانات در دیدار مسئولان نظام و سفرای کشورهای اسلامی: ۱۳۹۳/۵/۷) اتحاد، اعتصام و هماهنگی جهان اسلام بر محوریت حبل الہی موجب می‌شود که جهان اسلام رسالت جهان شمول خود را با نشاط تمام به انجام رساند. (جوادی آملی، زمستان، ۱۳۹۱: ۷۶) امت واحده در صورتی محقق می‌گردد که تزکیه سیاسی، فرهنگی و اجتماعی صورت پذیرد و جامعه اسلامی با توجه به تقوای سیاسی، فرهنگی و اجتماعی از هر گونه تحریک و تحرک تفرقه افکن دوری نماید. به عبارتی در کنار تعمیق معنویت در خودسازی و جامعه پردازی، نوع دیگری از معنویت نیز در گام دوم انقلاب مورد توجه واقع می‌گردد که معنویت تمدنی می‌توان نام نهاد.

۵/۳. راهبرد حاکمیت دین و اخلاق

حاکمیت بیانگر نظام سیاسی حاکم بر نظام اجتماعی است و اگر این نظام سیاسی دارای عمق معنوی باشد، نظام اجتماعی نیز دارای معنویت عمیق خواهد شد. انقلاب اسلامی، در گام نخست خود، معیار معنویت و اخلاق را در فضای عمومی جامعه بگونه‌ای چشمگیر افزایش داد. هنگامی که حکیمی فرزانه، رهبری جامعه را بر عهده گیرد، برآیند حاصل در جامعه نیز حکیمانه و فرزانه خواهد شد. در گام اول انقلاب، دو رهبر فرزانه رهبری جامعه را بر عهده داشته و توانسته‌اند در جهت کامیت دین و اخلاق گام‌های بزرگی بردارند. به عبارتی؛ حاکمیت دین و اخلاق، یک راهبرد بسیار مهم در فرآیند تمدن سازی است. هنگامی که دین و اخلاق حاکمیت یابد، جامعه ایمانی پدید می‌آید و در سایه ایمان، انسان در قلعه امن قرار می‌گیرد. (جوادی آملی، ۱۳۹۴: ۲۳۱)

ولایت امر امام خمینی (ره) در دهه اول انقلاب، پدیده‌ای جدید بود که انسان معنوی و عارف و وارسته از پیرایه‌های مادی، در رأس کشوری قرار گرفت و با رویکرد دینی و اخلاقی در جمهوری اسلامی، دل‌های مستعد و نورانی بویژه جوانان را مجذوب کرد و فضا به سود دین و اخلاق دگرگون شد. مجاهدتهای جوانان در میدانهای سخت از جمله دفاع مقدس، با ذکر و دعا و روحیه‌ی برادری و ایثار همراه شد و ماجراهای صدر اسلام را زنده و نمایان در برابر چشم همه نهاد. پدران و مادران و همسران با احساس وظیفه‌ی دینی از عزیزان خود که به جبهه‌های گوناگون جهاد می‌شتافتند دل‌کنند و سپس، آنگاه که با پیکر خون‌آلود یا جسم آسیب‌دیده‌ی آنان روبه‌رو شدند، مصیبت را با شکر

همراه کردند. مساجد و فضاهای دینی رونقی بی‌سابقه گرفت. صف نوبت برای اعتکاف از هزاران جوان و استاد و دانشجو و زن و مرد و صف نوبت برای اردوهای جهادی و جهاد سازندگی و بسیج سازندگی از هزاران جوان داوطلب و فداکار آکنده شد. (امام خامنه ای، بیانیه گام دوم انقلاب)

در گام دوم انقلاب، مدیران جوان، کارگزاران جوان، اندیشمندان جوان، فعالان جوان، در همی میدانهای سیاسی و اقتصادی و فرهنگی و بین‌المللی و نیز در عرصه‌های دین و اخلاق و معنویت و عدالت، مسئولیت پذیرفته و از تجربه‌ها و عبرت‌های گذشته بهره می‌گیرند. در نتیجه، نگاه انقلابی و روحیه‌ی انقلابی و عمل جهادی را به کار بسته و ایران اسلامی را الگوی کامل نظام پیشرفته‌ی اسلامی می‌سازند. (امام خامنه‌ای، بیانیه گام دوم انقلاب)

حاصل ترویج حاکمیت دین و اخلاق در جامعه، گسترش و رشد هر چه بیشتر شعور معنوی و وجدان اخلاقی در جامعه شده و برکات بیشتری به بار خواهد آورد. لکن حاکمیت دین و اخلاق در جامعه و تمدن اسلام، نیازمند جهاد و تلاش همه جانبه بوده و این تلاش و جهاد، بدون همراهی حکومت‌ها توفیق چندانی نخواهد یافت. البته نباید از یاد برد که اخلاق و معنویت، با دستور و فرمان نمی‌گردد و حکومت‌ها نمیتوانند آن را با قدرت قاهره ایجاد کنند. لذا حکومت‌ها؛ اولاً خود باید منش و رفتار اخلاقی و معنوی داشته باشند، و ثانیاً زمینه را برای رواج آن در جامعه فراهم کنند و به نهادهای اجتماعی در این باره میدان داده و با کانونهای ضد معنویت و اخلاق، به شیوه‌ی معقول مقابله نموده و بسترهای فریب را از جامعه پاک نمایند. (امام خامنه ای، بیانیه گام دوم انقلاب)

۶. جمع‌بندی پژوهش

بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی در حقیقت برنامه راه آینده انقلابیون است که بر اساس آن می‌توانند مسیر پیموده شده را مشاهده نموده و مسیر آینده را بپیمایند. این بیانیه در لایه بنیادی خود، مبتنی بر تعمیق معنویت است که در سه لایه خودسازی، جامعه پردازی و تمدن سازی ظهور می‌یابد. این سه لایه، ابعاد و جهات مختلف دارند که امام خامنه‌ای مقدمات آن‌ها را در سالهای گذشته بیان نموده و در یک سال گذشته نیز برخی از آنان را توصیف کردند. به عبارتی؛ معظم له در این دوران، راهبرد انقلاب اسلامی در رسیدن به غایت برای پیروان مکتب انقلاب اسلامی تبیین می‌نمایند.

تعمیق معنویت یکی از مهمترین بنیان‌های این راهبردهاست و در سه لایه خودسازی، جامعه پردازی و تمدن سازی (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۱) و سه جهت نظریه پردازی، نمونه سازی، راهبردنگاری، یک جدول ۴ خانهای را پدید می‌آورد که در هر خانه خود یک مؤلفه مفهومی در این

گام را بیان می‌کند. از ترکیب خودسازی با نظریه پردازی، انسان کامل، با نمونه سازی، الگوی انسان معنوی و با راهبردنگاری تئوری انسان منتظر پدید می‌آید. از ترکیب جامعه پردازی با نظریه پردازی، نظریه نظام انقلابی، با نمونه سازی، الگوی جامعه فاضله و با راهبردنگاری، تئوری آمادگی برای ظهور شکل خواهد گرفت. از ترکیب تمدن سازی با نظریه پردازی، نظریه تمدن اسلامی، با نمونه سازی، الگوی امت واحده و با راهبردنگاری، تئوری حاکمیت دین و اخلاق ایجاد می‌شود. هر یک از ابعاد بیان شده، در سخنان معظم له در سالهای اخیر تبیین شده است که در این نوشتار به صورت خلاصه به آنان اشاره شده است.

انقلاب اسلامی؛ برخاسته از آموزه‌های ناب اسلام، خواهان برپایی تمدن نوین اسلامی است. به عبارتی؛ تمدنی بر اساس آموزه‌های دین مبین اسلام و به تبع آن دارای عمق معنوی را پای ریزی می‌کند. در این نظام و انقلاب، رابطه دولت و ملت به پدیده امام و امت تغییر نگرش داده و نوعی پیوند معنوی بین رهبران سیاسی خصوصاً فقیه متصدی منصب ولایت و آحاد جامعه را ایجاد می‌نماید. لذا در اندیشه سیاسی اسلام، اگرچه معنویت فردی اهمیت بسیار دارد، اما مهمتر از آن معنویت اجتماعی است که در ساختار کلان آن تجلی می‌یابد. وجه تمایز نظام سیاسی اسلام و طاغوت نیز در عبودیت و معنویت اجتماعی تجلی یافته در عرصه سیاست، فرهنگ، اقتصاد و غیره است

کتابنامه

القرآن الکریم

ابن طاووس، علی بن موسی، الإقبال بالأعمال الحسنة، ج ۱ محقق / مصحح: جواد قیومی اصفهانی، دفتر

تبلیغات اسلامی، قم، چاپ: اول، ۱۳۷۶ ش

جوادی آملی، عبدالله، مفاتیح الحیاء، اسراء، قم، چاپ هفتم، پاییز ۱۳۹۲ ه.ش.

جوادی آملی، عبدالله، تفسیر انسان به انسان، اسراء، قم، چاپ یکصد و هفتاد و هشتم، زمستان ۱۳۹۳ ه.ش.

جوادی آملی، عبدالله، روابط بین الملل در اسلام، اسراء، قم، چاپ دوم، زمستان ۱۳۹۱ ه.ش.

جوادی آملی، عبدالله، جامعه در قرآن، اسراء، قم، چاپ چهارم، پاییز ۱۳۹۱ ه.ش.

جوادی آملی، عبدالله، مراحل اخلاق در قرآن، اسراء، قم، چاپ پانزدهم، بهار ۱۳۹۴ ه.ش.

خامنه‌ای، سیدعلی، بیانه گام دوم انقلاب، سازمان اوقاف و امور خیریه، تهران، چاپ اول، زمستان ۱۳۹۷

ه.ش.

خامنه‌ای، سیدعلی، انسان ۲۵۰ ساله، صهبا، قم، چاپ هفتاد و دوم، بهمن ۱۳۹۶ ه.ش.

- خامنه‌ای، سیدعلی، طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن، صهبا، قم، چاپ سیزدهم، اسفند ۱۳۹۶ ه.ش.
- خامنه‌ای، سیدعلی، جهاد اقتصادی، انتشارات انقلاب اسلامی، تهران، چاپ دوم، پاییز ۱۳۹۲ ه.ش.
- خسروپناه، عبدالحسین و جمعی از پژوهشگران، منظومه فکری امام خمینی (ره)، مرکز بررسیهای استراتژیک ریاست جمهوری و پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، تهران، چاپ اول، ۱۳۹۵ ه.ش.
- خسروپناه، عبدالحسین و جمعی از پژوهشگران، منظومه فکری آیت الله العظمی خامنه‌ای، مرکز بررسیهای استراتژیک ریاست جمهوری و پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، تهران، چاپ اول، ۱۳۹۶ ه.ش.
- راجی، سیدمحمدحسین، گام تمدن ساز، نشر معارف، قم، چاپ دوم، ۱۳۹۸ ه.ش.
- راجی، سیدمحمدحسین و همکاران، صعود چهل ساله، انتشارات معاونت تبلیغات اسلامی آستان قدس رضوی، قم، چاپ سوم، ۱۳۹۸ ه.ش.
- سلیمیان، خدامراد، درسنامه مهدویت، ج ۲، بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود (عج)، قم، چاپ نهم، ۱۳۹۰ ه.ش.
- طباطبائی، سیدمحمدحسین، انسان از آغاز تا انجام، بوستان کتاب، قم، چاپ ششم، ۱۳۹۴ ه.ش.
- طباطبائی، سیدمحمدحسین، رسائل توحید، بوستان کتاب، قم، چاپ چهارم، ۱۳۹۵ ه.ش.
- میرباقری، سید محمد مهدی، عصر جدید؛ خوانشی از مفاهیم و راهبردهای بیانیه گام دوم، تمدن نوین، قم، چاپ چهارم، آذر ۱۳۹۸ ه.ش.
- معین، محمد، فرهنگ معین، ج ۲، گردآورنده عزیزالله علیزاده، انتشارات ادنا، چاپ چهارم، ۱۳۸۶ ه.ش.
- ولی ابرقویی، روح الله، بیانیه نامه؛ فرهنگ القبایی بیانیه رهبر معظم انقلاب پیرامون گام دوم انقلاب اسلامی، انتشارات مشهور، قم، چاپ سوم، ۱۳۹۸ ه.ش.